

Leesclub: Maurice Bellet, niemand heeft God ooit gezien

De stilte is de zuster van het woord, het woord leeft samen met de stilte. (20)

Het boekje begint met een dialoog tussen een vraagsteller en een gelovige, die zegt te geloven, maar niet weet wie of wat God is noch waar hij hem kan vinden. Heel het stukje is een verwijzing naar het begin van de Belijdenissen van Augustinus Boek I,1 – 2. De verwijzing is boeiend omwille van de gelijkenis en de verschillen tussen Bellet en Augustinus. Allereerst geeft Bellet daarmee aan dat zijn boekje een persoonlijke belijdenis of een zoektocht is, net zoals het voor Augustinus was. Augustinus vraagt zich af of het niet gevaarlijk is iemand aan te roepen die men niet op voorhand kent. Je kan immers helemaal op een dwaalspoor zitten. Of moet je niet eerder iemand aanroepen om hem zo te leren kennen? *Hem zoeken is hem vinden en hem vinden is hem prijzen. (B. 39)*

Als ik God inroep, roep ik hem in mij, zegt A. maar waar kan hij wonen?

Is er dan een plek in mij waar mijn God bij mij kan komen? Waar God, de schepper van hemel en aarde, bij mij binnen kan komen? Is er dan iets in mij, Heer mijn God, dat u omvatten kan?

Augustinus zal elders aangeven dat de ziel een geheime ingang heeft tot God, een plek die alleen door God kan bezet worden. Elders in de Belijdenissen zegt hij: ik was buiten en gij waart binnen. Ik zocht u in de drukte van het leven, maar Gij zat al die tijd binnen op mij te wachten. Vandaar de beroemde zin: *onrustig is ons hart tot het rust in u, o Heer.*

Het grote verschil tussen Bellet en Augustinus is de diepe rust en het vertrouwen van waaruit Augustinus zich vragen stelt omtrent zijn zoeken en de manier waarop hij tot God spreekt. God woont in de diepte van de mens, de onnoembare openheid. Net zoals bij Dionysius en later bij Eckhart heeft ook Augustinus die zekerheid dat het centrum van de mens aan God toebehoort en ook alleen maar door God kan gevuld worden. Bellet is vager, rustelozener en kent die vertrouwendende zekerheid niet. God is voor hem voorbij elk weten en elke voorstelling als een ongrijpbare stilte, in ons en tussen mensen, in de openheid als aanwezige afwezigheid.

Ouverture

We moeten leren dat er een verschil is tussen hetgeen wij 'God' noemen en wie God in zichzelf is. Daarvoor is het nodig dat we afscheid nemen van een vervlakt denken, dat we op een verscherpte manier vragen durven stellen en dat we doorstoten naar de grond of 'het grondbeginsel', de Oorsprong. Het is belangrijk te beseffen dat er een breuk is tussen wie Hij is en wat wij van Hem maken. God is **in** de mens en wel als een 'ongehoorde opening'.

De weg die we kiezen, leidt niet tot de oplossing van de vragen. Veeleer gaat het erom de vragen juist met veel meer kracht te stellen, ze een omvang en een gewicht te verlenen waardoor ze eindelijk datgene betreffen wat de eigen plaats van God is: het Grondbeginsel, de Oorsprong, het Laatste, het Absolute. (23)

Als God God is, dan is hij niets van alles wat we in zijn plaats stellen, zelfs onder zijn naam. Als God God is, dan is hij niet God. En als hij in de mens is, dan is dat als een

ongehoorde opening, een openheid op het onmogelijke, op wat voor onze al te menselijke blik ondenkbaar is. (24)

1. God kan je niet vermijden

De vraag is niet of God wel of niet bestaat. Je komt God gewoon tegen als verbonden met onze geschiedenis: met verhalen, mythen en rituelen, in de kunst, wetenschap en het denken. Overal speelde het religieuze en ook God een rol. Men komt hem in heel de traditie tegen en daarom moet men zich noodzakelijk met hem confronteren, pro of contra. Daarbij gaat men die weg van herinnering nooit alleen. Tegenover de Moderniteit staat tegenwoordig de idee dat men in een gemeenschappelijk avontuur staat, leeft en denkt vanuit verbondenheid: verbondenheid met allen, met zijn lichaam, met symboliek en wetenschap, spiritualiteit en rationaliteit. Die confrontatie moet men in alle vrijheid, los van elk gezag kunnen doorvoeren.

God, of zijn dood, of zijn verdwijnen – op dit ogenblik is dat onbelangrijk – nodigt ons uit tot een vorm van denken waarin weer kan ontwaken wat in grote stukken van de moderniteit verloren raakte, namelijk de onderlinge sterke verbondenheid van elk individu met allen, de verbondenheid van het lichaam met de ziel, van het symbool met de wetenschap, van de herinnering met de vrijheid, van het spirituele met het intellect. (30)

2. God is onduidelijk

Het woord 'God' is een woord uit de Nederlandse taal en heeft zijn plaats in het semantische veld van deze taal, waar woorden hun betekenis krijgen vanuit hun onderlinge relatie. Toch is niet onmiddellijk duidelijk wat het woord God betekent en is het een woord dat zich onttrekt aan dit veld (Vergote zal zeggen dat het Gods eigenaam is en dat teksten waarin dit spreken voorkomt, God zich als actant in de eerste persoon manifesteert). Nochtans menen zowel gelovigen als atheïsten dat ze weten wat het woord bedoelt. Zowel in de geschiedenis van het Westen als in de wereldgeschiedenis is dit niet duidelijk. Welke plaats heeft God tegenover andere goden? En in het Westen kennen we minstens 3 benaderingen van God:

- Als de God van Abraham en als zodanig God van de 3 monotheïstische godsdiensten. Maar ook die hebben onderling een andere invulling van God.
- Als de God van de metafysica, maar ook daar zijn grote verschillen tussen filosofen
- Als God tussen de goden. Ook hier is groot verschil tussen de Griekse, de Romeinse goden en de goden uit het oosten.

Probleem is dat als iemand het woord 'God' gebruikt, hij aan zijn eigen voorstelling denkt. Vroeger was die voorstelling nog gebonden aan de groep waartoe men behoorde, maar de identiteit van deze godsdiensten of groepen is fel verzwakt. Dat maakt ruimte voor gesprek, maar stelt ook de vraag naar de grenzen in de dialoog.

Er bestaat geen geloofsovertuiging die rustig binnen haar beschermde omheining kan wonen. Dat is in elk geval waar voor de religieuze tradities die gekenmerkt worden door sterke beslissingen en grote draagwijdte. (35)

Vb. geloof van Israël verwerpt het heidendom, christendom is afgescheiden van Joden. Vraag is waar men zekerheid vindt voor die eigen identiteit? Gevaar bestaat erin dat zowel

gelovige als ongelovige vergeten dat het goddelijke altijd veelvormig is. Dat vergeten gebeurt meestal onbewust.

Erger wordt de greep van het onbewuste als men zich realiseert dat de diversiteit in het goddelijke verwijst naar de menselijke imaginatie. Elke voorstelling van God verwijst naar menselijke mechanismen. Freud verwijst naar 2 belangrijke psychische gegevens: het narcisme en het schuldgevoel. Vanuit narcisme gaan we God allerlei superlatieven toekennen waardoor hij tot een verlengstuk van de mens wordt (God als supermens). God wordt dan eindeloze liefde, grenzeloze goedheid, oneindig rechtvaardig. Indien iemand gelooft in een wijze, algoede God, gaat hij alle andere aspecten die daar niet mee stroken verdringen. Wat verdrongen wordt is echter niet verdwenen. De God van liefde wordt dan een perverse God zoals gelovigen soms na lange tijd in zichzelf ontdekken, zegt Bellet. Hetzelfde gebeurt met schuldgevoel. Men gaat allerlei wreedheden in God projecteren alsof hij een toornige God is die een zoenoffer eist voor het kwaad door mensen gesticht.

Ook de God van de filosofen als zuivere idee is projectie en misschien uitdrukking van een narcistische wending. Ook dan is God tot object geworden.

Van het ogenblik dat God object van een gedachteconstructie wordt, geraakt hij in die verhouding van object tot subject, die aan het subject een beslissende greep verleent op het object, welke ook de voorstellingen zijn die men verdedigt. Men kan over het Onkenbare theoretiseren zonder op te houden meester te zijn over zijn theorie, waarvan het Onkenbare een hoofdstuk vormt. Maar zou God, als God, daaraan niet moeten ontsnappen? (37)

De plaats van God wordt nog onduidelijker als men beseft dat God vroeger met heel het leven was verweven en vanaf de moderne tijd naar de particuliere sfeer wordt verbannen. Maar dan duiken andere goden op zoals geld, macht, seks, enz.

3. God is een menselijke constructie

God is een product van de angst, van de nood aan compensatie, van het narcisme, van alle vormen van illusie. ... Ja, God is een menselijke constructie. Elk beeld, elke idee van God, elke voorstelling of gedachte, hoe uitgezuiverd ze zichzelf ook wil, is iets wat in de mens ontstaat. (41)

Maar wat dan met God, als hij werkelijk God is, kan hij zich enkel maar stroomopwaarts bevinden, of hoe dan ook elders dan gelijk welk gebouw dat mijn denken kan neerzetten, en waarin ik naar believe kan beschikken over wat het bevat. (42)

Bevindt God zich niet hoe dan ook aan de overkant van al onze beschouwingen en overpeinzingen? Is hij niet een 'Totaal-Andere' die men enkel in stilte kan ontvangen? (43)

Indien in God de totale mens geëngageerd is, dus niet alleen zijn begrippelijk vermogen, dan betekent 'heel de mens' ook de afgrond van het onbewuste die in hem is. Ieder die probeert te denken wat hij denkt, ontdekt, wanneer hij zich langs die

afgrond waagt, een mengelmoes van beelden en verlangens, van angst, duistere impulsen, tegenstrijdige gevoelens, ideeën in ontbinding, een vaag object, een afwezigheid – kortom alles wat tot argument dient voor de deconstructie van God. (44)

Elke voorstelling, elk beeld is product van menselijke constructie. Dat geldt voor onze voorstelling van God, maar ook voor de wetten in de natuurkunde. Geen enkele formule is waarneembaar, maar speelt zich in ons brein af. Deze wetten kan men echter bewijzen, maar hoe zit het met het godsbewijs? Een bewijs houdt in dat men de stelling of redenering proefondervindelijk kan aantonen. Dat kan voor de geobjectiveerde natuur, maar niet voor de wereld van mensen waar ieder mens in zijn anders zijn aan de objectivering ontsnapt. Hoeveel te meer dan God niet? God bestaat maar door en in onze relatie tot hem (42-3). Als de geheel Andere bevindt hij zich aan de overkant van alle overpeinzingen. De godsbewijzen komen historisch gezien in de theologie op het ogenblik dat die zich losmaakt van de spiritualiteit, als men contemplatie hoger acht dan actie of als later de taal van de filosofie en het geloof van elkaar los komen. Dat heeft tot gevolg gehad dat vandaag God een gebroken God is: nutteloos voor de rede, ingekrompen en ontredderd voor het geloof.

4. God verdwijnt

Er heeft een deconstructie plaats waardoor voor velen God verdwijnt. Deze verdwijning heeft op 3 manieren plaats: als vervaging, als onbetwifelbare zekerheid tegen de angst, of als afwezigheid na het einde van de metafysica.

- Er is het geruisloos verdwijnen of vervagen waardoor van het geloof enkel nog het cultuurobject overblijft. Men is verdraagzaam en kijkt in afstandelijkheid naar wat die godsdienst heeft voortgebracht, bewondert de religieuze kunst maar als buitenstaander. Men kan wel nog over God spreken, maar niet meer tot Hem.
- Een tweede vorm van verdwijnen is waar men vanuit angst God poneert als de grote zingever, de horlogemaker die niet meer in het hart woont. Het is de god die met het tegennatuurlijke wordt verbonden als een zich opdringende macht.
- De derde vorm is deze van de mystieke duisternis of de duisternis als de traditionele metafysica ineenstort. Cfr. De citaten uit de teksten van Y. Congar p. 50.

God bleef lang overeind in de wereld van de menselijke ellende, maar ook dat eiland is ontploft en er blijft alleen de rust of de storm.

5. God verplaatst zich buiten God

Waar God verdwijnt, neemt de mens zijn plaats in. Dat was het grote moment van het westerse atheïsme. (55)

Deze verschuiving was aanvankelijk een triomf, maar Nietzsche kondigde reeds deze tijd als een verschrikking aan, want nu zou alle verantwoordelijkheid op de mens komen te liggen. De functie die God tot dan had vervuld werd pas echt duidelijk door het verdwijnen. God had tot dan een ordenende functie gehad waardoor de mens een soort van veiligheid voelde tegen zijn eigen destructieve macht. Als die functie wegvalt staat men naar een grote afgrond te kijken. Men kan geloven dat wetenschap en economie de wereld wel overeind houden, maar staat dan plots geconfronteerd met het geweld van de 20^e eeuw, gepleegd door hen die zich in de plaats van die God waanden. Wanneer men uit deze illusie ontwaakt

stelt zich opnieuw de vraag tot wie de mens een relatie kan ontdekken. Het kan niet gaan om een relatie buiten hem maar tot iets of iemand in hemzelf. Daarbij kan het niet gaan om een relatie zoals men die met mensen of dingen heeft.

Wanneer de mens ontwaakt, blijkt hij zich in een vreemde situatie te bevinden. God, en ook alles wat zijn plaats durfde innemen, lijken als het ware uitgeveegd. Maar dat neemt helemaal niet weg wat daar in het geding is. We hebben hier niet meer te maken met twee opvattingen, een godsopvatting aan de ene kant en een mensopvatting aan de andere, die men apart van elkaar zou kunnen denken, en waartussen we dan in een tweede beweging een relatie zouden moeten brengen. Waar het eigenlijk om gaat, is nu een relatie die zich binnen de mens zelf situeert – of, zo men verkiest, het gaat om de menselijke persoon zelf, in zoverre hij drager is van die relatie. ... de relatie waarover ik hier spreek heeft niet echt een voorwerp, geen vis-à-vis die we aan onze macht of onze kennis zouden kunnen onderwerpen. Voor verlangens van deze aard, die zo machtig zijn, is het de relatie tot niets. Men zou kunnen zeggen: tot het ongrijpbare. Maar welke betekenis heeft die relatie dan tenminste? Zij is, binnen de menselijke persoon zelf, de onherstelbare, niet te onderdrukken, onherleidbare opening. Zij is de bres die de mens openhoudt op hetgeen zijn verwaandheid afbreekt, op wat hem zijn grenzen openbaart. (57)

De mens moet dus niet alles meer naar eigen maat maken, maar wordt uitgenodigd om in zichzelf iets te ontdekken dat aan elke greep ontsnapt. Het gaat dan niet om het herstellen van een vroegere relatie, maar het aannemen van de ontluistering, het ongrijpbare, enz.

6. Een gedeelde weg

Waar zullen we God nog herkennen als hij buiten elke beslaglegging zich bevindt? Het antwoord van Bellet is:

In wat er van de mens terechtkomt, in wat er gebeurt met de weg van zijn menselijkheid. Die weg wordt niet bepaald door een methode of idee. Hij ligt stroomopwaarts daarvan, daar waar de menselijkheid als in een wondere geboorte haar intrede deed. .. die weg vraagt enkel maar om daar te zijn waar de dingen zich voordoen, en zich verder te banen doorheen de massa van ons bestaan, dwars doorheen het dichte deeg van wat we zijn, ja zelfs doorheen onze laagste regionen waar we misschien ooit uitgleden. (61)

We moeten dus vertrekken vanuit het geleefde leven, niet vanuit God, want dan riskeren we hem vlug weer te verliezen.

Voor wie daarentegen vertrekt van de afwezigheid of de ontkenning van God, bestaat de mogelijkheid dat de Ongrijpbare hem als gave overkomt, in zijn nooit aflatende arbeid om in de mens een woonplaats te vinden. (62)

Wie deze houding aanneemt kan verschillende wegen uit:

- Er is de mogelijkheid dat God zelf zich toont voorbij alle menselijke voorstellingen.

De mogelijkheid bestaat dan dat, door de macht van de afgelegde weg zelf, God verschijnt als niets. Dat alles wat op hem betrekking heeft, alles wat hem een naam geeft en van hem spreekt, op een dunne sluier lijkt die iemand over de ondoorzichtige werkelijkheid wierp. (62)

- Een tweede mogelijkheid is dat de mens op die manier aan de rand van uiterste verlatenheid komt, terwijl hij zich helemaal inzet voor het menselijke. Hij vindt immers geen houvast meer in het oude.
- Men kan ook de grond voelen wegschuiven omdat gedachten en gevoelens geen laatste grond meer vinden en men enkel nog in uiterst zelfrelativisme vervalt.

In dat opzicht kunnen gelovigen en ongelovigen elkaar vinden in hun solidariteit om wat niet meer is en het zoeken naar een vaste grond. Beiden zitten met een kritiek op een voorbije voorstelling van God en een kritiek op elke vorm van zelfgenoegzaamheid. We vertrekken dus altijd vanuit enkele zekerheden, dan volgt de beproeving en confrontatie met het geleefde leven. Uiteindelijk hopen we allen dat ons datgene te beurt valt waarnaar we zo verlangen.

Maar als het dan werkelijk zo zit, dient zich een nieuwe ruimte aan, ruimte die niet meer bepaald wordt door onze klassieke opdelingen in geloof en rede, religie en seculariteit, theologie en filosofie. Die manieren van onderscheid kunnen ongetwijfeld betekenisvol zijn, maar de oerruimte van onze bestaanservaring kunnen ze niet sturen.

Meteen krijgen menselijke relaties een heel ander karakter. Hij die God bij name noemt, en hij die hem niet noemt, kunnen zich nauw met elkaar verwant weten, ervaren hoe dicht ze bij elkaar staan door hun manier om in het leven te staan, door de geest van zoeken en openheid, in een vriendschapsband die standhoudt over elke aanmatiging of aanspraak heen. (64)

Beiden kunnen zo vreemden worden voor anderen die geacht worden dezelfde overtuiging te hebben. Er doet zich namelijk een nieuwe tegenstelling voor: die tussen de zoekenden en de zekeren. Er is een nieuwe broederlijkheid tussen diegenen die zich inzetten voor rechtvaardigheid en vrede en anderzijds tussen allerlei slag van integristen die elkaar naar het leven staan.

Maar wat blijft er dan voor die zoekende gelovige nog over? Rest ons niets anders meer dan de leegte, want rede en ervaring protesteren tegen deze visie waarbij de mens naar vreemde, mystieke ideeën wordt geduwd? Het antwoord van Bellet is:

Men zou kunnen antwoorden met het beeld van de zon. Kijk je erin, dan word je blind, maar dat neemt niet weg dat je de zon alles verlicht. Voor de gelovige geldt: hoe dichter je bij God komt, des te meer verwijdert hij zich, maar het licht wordt wel anders. (65)

De ervaring zal uitwijzen welke weg we gaan, niet de weg van de 'religieuze' ervaring, maar de ervaring zelf. Het is de weg van de uitzuivering waarbij de grote symbolen terugkeren en waarbij zich aan de geest openbaart wat tot de zintuigelijkheid en het lichamelijke behoort. Het gaat om een vuur dat aan alle institutionalisering voorafgaat. Het is hetgeen zich afspeelt in het hart van menselijke relaties

daar waar zij gedeelde aanwezigheid worden, een luisteren naar elkaar, zorg voor elkaar, delen met elkaar, liefde die zelfs uitgaat naar de vijand en de vreemdeling. (66)

7. De stilte en het woord

Uiteindelijk voert ons het proces dat wordt beschreven naar stilte. Indien we doormaken wat in de vorige paragrafen werd beschreven staan we voor een nieuwe situatie. Hoe is daarin onze levensmoed, wat betekenen we voor anderen.

Wat dan van God overblijft, als je dat zo zeggen mag, is die naakte en lege ruimte die tussen de mensen blijft bestaan, en die alleen maar – maar welk ‘alleen maar’ – wil zeggen dat er geen enkele greep is van de een op de ander. (69)

Wat nu overblijft is de zich steeds verbredende en verdiepende ruimte waarin waarachtige ontvankelijkheid groeit. Niets houdt ons gevangen, alles kan in vrijheid gebeuren. In die ruimte spreken sommigen over God, anderen niet, als het uiteindelijke verschil.

Het gaat dan niet meer om wat we over God zeggen maar tot God, om het gebed dus. Tegelijk moeten we nagaan aan welke voorwaarden dit bidden moet beantwoorden, opdat het een echte bevrijding zou zijn.

Het gebed is de plaats van het vragen, van de angst, het berouw, de hoop, de jubel. Het is de plaats van alle gevaren, mateloos vergroot, want alles wordt er in God geworpen. Meer bepaald is het vragen – dit wil zeggen het verlangen – zonder twijfel de eigen beweging van het gebed, en misschien wel zijn ultieme beweging. (70)

Het gaat erom al biddend tot een grondige uitzuivering te komen: een uitzuivering van onze voorstellingen, een uitzuivering van het denken om te komen tot een ‘God boven God’.

Laten we zeggen dat die beweging van de mens die in ontvankelijkheid zijn weg gaat, zich richt op het absoluut zuivere verlangen, het naakte verlangen, dat niets weet, dat geen object heeft, niet uit angst of uit nostalgie naar de moederschoot, maar omdat het de zuiverste overschrijding is. Dat verlangen stijgt, voorbij alle zielsverheffingen, op naar het Goede, het Zijn, de onuitsprekelijke Wezenheid, het Niets dat alle is. Het menselijke woord, àls de mens in deze ruimte nog tot spreken komt, belandt in een vreemde situatie: men kan het niet meer bezitten, niet meer overdenken, het vlucht weg van alles wat er opnieuw een object van wil maken. Het is een woord dat als het ware in de leegte geworpen wordt, een duizelingwekkende brug over alles wat is, naar een andere oever die we niet kennen. (72)

Dit gebed overstijgt het bidden, en het is mogelijk dat het werkzaam is op de meest profane, meest onreligieuze manier. Het is een kleur van de ziel, een toonaard van innerlijke zang, het is die kracht van de geest die de hoogste gedachte bewoont, de kritiek die eindelijk bevrijd is van elke doodssmaak, de verwekking van de wereld aan de overzijde van de wereld. (73)

Het onderscheid – God of geen God – lijkt zich verplaatst te hebben, verschoven naar het verschil tussen de stilte en het woord. Maar het is geen verstarde oppositie. Het is terzelfdertijd scheiding en band. Want nu al is de stilte even onduidelijk als het woord – elk woord heeft zijn tegenstuk in het zwijgen. De stilte die hier ontstaat, vrucht en hart van de weg, lijkt de grote leegte te zijn, veel harder en sterker dan die onverschillige of sceptische stiltes die er vrede mee nemen dan maar elders verder te praten. De leegte die we hier bedoelen blijft inderdaad leeg, ook voor alles wat meent de ruimte te kunnen bezetten waarin volstrekt niets mag bestaan. Maar door wat vanuit die stilte naar ons toekomt, wordt zij tot volheid, juist omdat niets ons wezen nog van hogerop komt kwetsen of verpletteren. Deze leegte is onze vrijheid, deze stilte laat ons toe te spreken.

Het woord maakt aan de stilte geen einde, het compenseert ze zelfs niet. Het woord is waker over de stilte, de stilte is bron van het woord. Het woord luistert, de stilte luistert.

We kunnen ons niet opsluiten in de omheining van de stilte. De mens is woord. Een zwijgen dat zuiver mutisme zou zijn, zou ook zuivere afwezigheid blijken. Maar elke woord dat onder mensen gesproken wordt is menselijk. (74-75)

Het is ook mogelijk dat we aanvankelijk, om werkelijk in die richting te gaan, zelfs beter zonder religie en zonder God zijn, afwezig uit al die geloofsvoorstellingen en twisten die de hele religieuze ruimte bezetten en waarvan onze geschiedenis bol staat. Dat we beginnen met gewoon menselijk te zijn, zo menselijk als ons gegeven is te zijn. Dan kan het gebeuren dat we, door een open oor en aandachtige blik, in die menselijkheid het oneindig meer en het oneindig andere leren, dat onze ware ruimte tot menselijkheid schenkt. (76)